

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2005

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ*

[ΕΚΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ]

Ένα τυπικό παράδειγμα αυτής της έσωτερικής μουσικής που κατορθώνει να δημιουργεί το συναίσθημα του *ώργανωμένου ρυθμού* μ' δλη την έλλειψη της ρίμας, μάς δίνουν πολλοί δεκαπεντασύλλαβοι της *Φλογέρας του Βασιληά*, του κύριου έπους του Ποιητή. Μεταφέρω κάποιους στίχους από τον *Έβδομο Λόγο*:

Πρωί και λιοπερίχυτη και λιόκαλ' είν' ή μέρα,
κ' ή 'Αθήνα ζαφειρόπετρα σης γής τό δαχτυλίδι.
Τό φώς παντού, κι δλο τό φώς, κι δλα τό φώς τά
και στογγυλά και σταλωμένα, κοίτα, δέν αφήνει
τίποτε θαμπόχάραγο νά μήν τό ξεδιαλύνεις
δνειρο αν είναι, ή κι αν άχνός, ή αν είναι κρουστό
[δείχνει
[κάτι.

Περήφανα και ταπεινά, κι δλα φαντάζουν ίδια.
Και της Πεντέλης ή κορφή και τ' άχαμνό σπερδούκλι,
κι ό λαμπρομέτωπος ναός και μιá χλωμή άνεμώνη.
Τά πάντα, δμοια βαραίνουνε στη ζυγαριά της πλάσης.
Κι δλα σιμά τά φέρνεις, φώς, κι δλα τό φώς τά
[δείχνει

μέ μοίρα σαν ξεχωριστή. Της Αίγινας ό κόρφος
άσπρογαλλιάζει δλόχυτος, λαμποκοπά τόν πάει
σιμά πρós τούς κυματιστούς και σά γραμμένους λό-
[φους

και τό βαθύ άκροούρανο σημαδεμένο μόνο
άπό τό μαύρο ένός πουλιού και τ' άσπρο ένου συ-
[γνέφου
τά πάει πρós τό βουνόπλαγο, και του βουνού τη ράχη
την πάει σιμά στό λιόφυτο του κάμπου και τόν κάμπο
τόνε σιμώνει στό γιαλό και του γιαλού και οι βάρκες
στά σπιτικά όμπρός τραβάν κατά τη χώρα
ήσυχια για ν' άράξουν. Κι δλα τό φώς τά δείχνει
άεροφ-ρμένα πιο κοντά σάμπως καύμό νά τώχει
νά τά όρμηνέψει νά πιαστούν κ' ένα χορό νά στήσουν
δσο που τδνα σ' άλλουνού την άγκαλιά νά πέση.

Άληθινά στον Παλαμά, όχι σπάνια, οι συνδυασμοί των λέξεων που δημιουργούν την άρμονία προϋπάρχουν της ιδέας παρ' ότι τό αισθητικό έξαγόμενο της μουσικής αυτής στους λογοκρατημένους ποιητές είναι πάντοτε μιá ιδέα. Η γοητεία της εικόνας, άμορφη στην άρχή όπως είναι κάθε γοητεία —γιατί άπό την ώρα που θά θελήσουμε ν' άνιχνεύσουμε τό έλκυστικό στοιχείο της τό μάγεμα διαλύεται— ή γοητεία της εικόνας έπενεργεί στό δεκτικό πνεύμα. Άμέσως άρχίζει μέσα στό *εγώ* τό τραγούδι των λέξεων και τό τραγούδι τουτο έκτοπίζει όλότελα τόν άρχικό σπόρο. Ό Ποιητής γίνεται τό θυμά της μουσικής των λέξεων. Άσυναίσθητα, χωρίς καμμιá νοητική ταλαιπωρία, οι λέξεις έρχονται ή μιá δίπλα στην άλλη, συναρμόζονται, συνταιριάζονται, άλληλο-

πλέκονται, δημιουργούν τη γοητεία της μουσικής που έπιδρά στην καρδιά, στό πνεύμα και στην αίσθηση· τά λαμπαδιάζει δλα μέ μιáς και παρακινεί άκαταμάχητα στην έκφραση. Η ποιητική έκφραση είναι τότε κάτι έντελώς άλλο άπό τό άπόρο της συλλήψεως. Η ιδέα ύπήρξε τό κίνητρο, αλλά τό άποτέλεσμα είναι μιá άλλη ιδέα μέ συστατικά έντελώς διαφορετικά άπό τά συστατικά της πρώτης. Άν στην άρχή είχαμε την ιδέα - αίσθηση, στό άποτέλεσμα έχουμε την ιδέα - μαγεία. Η λυρική άλχημεία έχει συντελεστή στην ψυχή του Ποιητή γιατί, όπως λέει ό Μπωντλαίρ, «ή ψυχή των ανθρώπων ταξιδεύει άπάνω στη μουσική». Τό αυτό της ψυχής διεκδικεί κάποιους ήχους, κάποιους τονικούς συνδυασμούς που συχνά τούς άρνιέται τό πνεύμα που δουλωμένο στην ιδέα - σκέψη έννοεί τις λέξεις μέ τά σταθερά περιγράμματα και τις σίγουρες διαστάσεις. Μά οι ποιητές σαν ποιητές, δηλαδή σαν άνθρωποι κατά φύσιν μουσικοί, μ' δλο που ό Παλαμάς πιστεύει τό αντίθετο, είναι αίχμάλωτοι του άύτιου περισότερο παρά του νοός. Συχνά θυσιάζουν την ιδέα - σκέψη για χάρη του μουσικού αισθησιασμού που δημιουργεί ή γόνιμη σύζευξη του αισθήματος μέ τούς ειρμούς των λέξεων. Άπό την πλευρά τούτη ό Παλαμάς είναι ένας ποιητής σύγχρονός μας, μέ κάποιες άπροσδόκητες συγγένειες μέ την έντελώς νεώτερη έμπειρία μας για την Ποίηση που θέλει νά είναι μιá αλύτρωτη αίχμάλωτος της μαγείας των λέξεων.

..

Στό σημείο τουτο μπορεί νά γίνη λόγος και για τη δεσποτεία της ρίμας. Είναι ή δεσποτεία που περισότερο άπό κάθε νόμο και κανόνα στιχουργικό ζήτησε ν' άποτινάξη ή Νεώτερη Ποίηση. Σήμερα δύσκολο είναι νά συναντήσουμε τόν δμοιοκατάληκτο στίχο στα προϊόντα τά ποιητικά. Η Ποίηση θαρρείς κ' έχει αφιχταγκαλιάσει τόν πεζό λόγο και δέ θέλει νά τόν άποχωριστή. Βρίσκει στην άπλότητα και στην έκτασή του την άπλοχωριά που διεκδικεί. Η ρίμα—δσο κι' αν ήθελε φανή τουτο παράξενο σε μερικούς —είναι στοιχείο της ρητορικής, γιατί ή ρίμα είναι ένα στοιχείο του ύπολογισμένου στί-

* Συνέχεια άπ' τό προηγούμενο και τέλος.

χου. Ο Βαλερύ—κι. ανάφερα συχνά τον Βαλερύ γιατί είναι ο έγκυρότερος θεωρητικός της ποιήσεως του Ιδεολογισμού παρ' όλες τις αποδράσεις του από τα τυπικά λογικά σχήματα—ο Βαλερύ, λοιπόν, μιλώντας για τη ρίμα θεωρεί πως αναγκάζει συχνά τους ποιητές να γράφουν εκείνο που δεν θά ήθελαν να γράψουν. Υπάρχει, πράγματι, μια διαρκής αντιμαχία, ένας αγώνας ανάμεσα στον αυθόρμητισμό της έμπνεύσεως, το όνειρωδες και το άοριστο και στη συμβατικότητα της φόρμας και του ρυθμού. Από τη σύγκρουση τούτη ανάμεσά τους προκύπτουν συχνά άπροσδόκητες συνέπειες. Η τυραννία της ρίμας κάποτε στρεβλώνει ολοκληρωτικά τον πυρήνα της πρωτογέννητης ιδέας, αναγκάζοντάς την να υποταχθή στον περιορισμό των συλλαβών ενός στίχου, στην ανάγκη της προσωδίας, στην προκρούστεια κλίση της άτεγκτης μετρικής. Μά πιά σκληρή απ' όλα τούτα τα δεσμά είναι αναντίρρητα ή βαρεία αλυσίδα της ρίμας. Ο ποιητής της παράδοσης τη σέρνει παντού κι όχι σπάνια το αποτέλεσμα είναι ένας βιασμός της έμπνευσης, κατάρρα του λόγου, κουραστικός τυμπανισμός που αφαιρεί από τον αναγνώστη τη μαγεία της υποβολής και του προσημαίνει τον όμοιόχρωμο χτύπο που θ' ακολουθήσει με ακρίβεια ώρολογιακή. Οι νεώτεροι ποιητές που αγωνίζονται να διαγράψουν από το χρόνο το διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην έμπνευση και στην έκφραση της έμπνεύσεως, και δίκαια το δίχως άλλο πιστεύουν πως η έμπνευση περιέχει κιόλας την έκφραση της έμπνεύσεως, αν κατώρθωσαν να θέσουν σ' άχρηστία την παλιά θεωρία περί της μορφής ως κάτι έντελως διαφορετικού από το περιεχόμενο, έχουν μ' όλα ταύτα παραμελήσει επίμεμπτα μιά φάση της καλλιτεχνικής δημιουργίας που χωρίς να διαψεύδει τον συγχρονισμό μορφής και περιεχομένου διεκδικεί ωστόσο κάποιο χώρο που είναι αδύνατο να άγνοήσει ο ποιητής, αν θέλει άληθινά να έμφανίσει την έμπνευσή του με την άισθητική εκείνη άρτιότητα που την δικαιώνει. Κι ο χώρος αυτός κατέχεται όλόκληρος από το στάδιο της καλλιτεχνικής έπεξεργασίας. Η κατασκευή, όσο κι αν ή λέξη μοιάζει αντιποιητική, ή σύνθεση, ή έναρμόνιση των δεδομένων της έμπνεύσεως, δέ νοθεύει την έμπνευση όπως πιστεύουν, ή μάλλον πίστευαν, οι υπερρεαλιστές όπαδοί της αυτόματης γραφής. Άρτιώνει την έμπνευση, την έξαίρει, την έμβαθύνει και δέ ζημιώνει διόλου την πρωτογέννητην όρμη ούτε και στρεβλώνει τη μορφή που τη συμπαρακολουθεί από τη στιγμή του πρώτου σκιρτήματός της. Κι ο Παλαμάς—μάς το τονίζει ο ίδιος—είναι κατ' έξοχήν ο τύπος του υπομονετικού τεχνίτη που γι' αυτόν ή μορφή έχει το προβάδισμα άκόμη και στην έμπνευση. Είναι φανατικός όπαδός του αξιώματος: Η Τέχνη είναι μορφή! «Συχνότατα στον Ποιητή, λέει ο

Παλαμάς στον Πρόλογο των *Δεκατετράστιχων* του, —κι ο πρόλογός του είναι μιά συμπυκνωμένη Ποιητική—δ,τι πρώτ' απ' όλα τον υποδουλώνει και τον κάνει να γνοιάζεται είναι τούτο: περισσότερο από την ιδέα προέχει ο στίχος δηλαδή ή μορφή με την όποιαν εκείνη, ύλοποιημένη, θ' άρχισή να ύπάρχη». Και διευκρινίζοντας άκόμη ως ποιό σημείο έδινε την προτεραιότητα στη μορφή, ο Παλαμάς φωτίζει την άφετηρία των δεκατετράστιχων τραγουδιών του: «Σονέττα του ήρθεν ή όρεξη του ποιητή να σκαρώση. Από εκείνη τη στιγμή ο κόσμος άισθητά και νοερά του παρουσιάζεται σε κάλυκες δεκατετράστιχους που γυρεύουν το κανονικό τους γέμισμα». Είναι μιά αντίληψη που σήμερα μάς φαίνεται μάλλον άπαράδεκτη γιατί προσδίδει στην έμπνευση κάποια μηχανικότητα που φαίνεται σάμπως να χαλινώνει τη φαντασία και να καρφώνει τα φτερά σε προδιαγεγραμμένο καλούπι. Μ' όλον τούτο ο Παλαμάς ήταν, χωρίς να το υποπτευθή, στενός συγγενής του Βαλερύ που ύποστηριζε πως το ποίημα δεν μπορεί να νοηθή ως ποίημα αν δ,τι περιέχει είναι μονάχα ποίηση. Χρειάζεται την κατασκευή. «Άκόμη και το έντελως άπρόοπτο, το έντελως αυθόρμητο, το άυτοσχέδιο—μάς λέει ο Γάλλος—πρέπει κατά κάποιον τρόπο να όργανωθεί γιατί άλλοιως δεν μπορεί να ύπάρχη. Τίποτε δεν μπορεί να ξεπεράση, να διαβή την άρχική στιγμή αν δεν δημιουργήση δ,τι χρειάζεται για ν' άυτοπληθυνθή με πρόσθετες άλλες στιγμές». Θα μου έπιτρέψετε να σας μεταφέρω μιά σκέψη του Παλαμά από τα *Σημειώματά του στο Περιθώριο* για να δείξω ως τί σημείο γίνεται στενή ή συγγένεια της ποιητικής του θεωρίας με την ποιητική του Βαλερύ. «Η ποίηση στην έντέλεια, λέει ο Παλαμάς, δέ βρίσκεται παρά μέσα στο στίχο που είναι στην έντέλεια καμωμένος, είτε παρουσιάζεται κανονικά και ξαναγυρίζει ο ίδιος μέσα στα μέτρα και στις ρίμες, εϊτ' έλεύθερος, άκανόνιστος, άνυπόταχτος, πολύτροπος. Μά πρέπει ο στίχος να είναι στίχος. Μερικοί από τους νέους ποιητές μάς προσέχουν μόνο στην ποίηση. Το στίχο τον άφίνουν τρύπιο, ξεκάρφωτο, νερούλο, πλαδαρό, λαθεμένο, όπως όπως... Η ποίηση είναι το μεταφυσικό, σά να ποίμε, μέρος της τέχνης· ο στίχος το έπιστημονικό, μετριέται· το στοιχείο το measurable που θά έλεγε ο Γάλλος βιολόγος Νταντέκ...» Και άλλου πάλι: «Η ελικρίνεια προς την τέχνη πρέπει να μάς κάνει να τους προσέχουμε πολύ και να να τους δουλεύουμε το στίχο μάς και το λόγο μάς.»

Όλες τούτες οι προτροπές πιστεύθηκε από τους εργάτες της Νέας Ποίησης πως έπρεπε να θαφτούν με την παράδοση. Μά δεν έπρεπε. Ο στίχος, κι ο πιά έλεύθερος κι ο πιά άνυπόταχτος, και λιποτάχτης αν είναι από τον σύλαμό του μέτρου, δέ μπορεί να είναι κι όλοτελα άσύδοτος, όπως κα-

τάντησε τώρα. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἀσφαλῶς μόνο μορφή—ἀν τὴν ἔννοια τῆς μορφῆς τὴ δεχτοῦμε μὲ τὴ στενότητα πού τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της, τὴν ἰδέα. Γιατὶ μορφή καὶ περιεχόμενο, ἰδέα καὶ ἔκφραση, εἶναι ἡ δίδυμη ὄψη τῆς ἐμπνεύσεως. Ἀλλὰ ἡ Τέχνη, καὶ πρωτίστως ἡ Ποίηση, εἶναι βέβαια καὶ μορφή. Ὁ Παλαμάς δὲ φαινόταν νὰ τὸ ἀγνοεῖ, μ' ὄλο πού ἡ ἀπασχόλησή του μὲ τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου ἔδινε τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἀπορροφητικῆς προσήλωσης στὴ μορφή. Ἐνα κείμενό του, τὸ τελευταῖο ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ πολυτίμα ἐκεῖνα περιθωριακὰ σημειώματα πού μᾶς εἶναι τόσο χρήσιμα σὰν ὑπομνηματισμὸς καὶ στὴν Ποίηση καὶ στὴ στάση του ἀπέναντι στὴν Ποίηση, ὁ Παλαμάς γράφει: «Ἡ ἰδέα τοῦ ποιητῆ στὸν καιρὸ μᾶς πῶς καὶ ἀγάγια ἀγάγια ἔχει γίνεσά νὰ εἰποῦμε διανοητικώτερη. Ἡ ἰδέα τοῦ ποιητῆ σὰν ἀνθρώπου θεόπνευστου, πού μέσα στὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς του δὲ μπορεῖ νὰ παραβληθῆ παρὰ μὲ τὴ χρησιμοδότρα Πυθία, ὥρα ἐξωφρενικῆ σωστῆς μανίας, ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι τώρα βαθειὰ παραμερισμένη στὴ μυθικὴ, στὴ συμβολικὴ, στὴ ρομαντικὴ ἐπιτέλους ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Ὁ ποιητῆς εἶναι ἐργάτης πού φαντάζεται, ἐργάζεται, δημιουργεῖ, ἢ καλύτερα, ἀπλούστερα, ταπεινότερα βρῖσκει, σοβαρά, ἡσυχά, σιγαλά, ἀφάνταχτα, ξυπνῶντας καὶ κινῶντας πνευματικὲς δυνάμεις καὶ χάρισματα κ' ἐνεργεῖ λογῆς, πλάστης πάντα σὲ μιὰ μέθη καὶ σ' ἓνα μυστήριον, ὑφασμένος κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν ὀνείρων, μὰ μαζὶ καὶ ἀπαραίτητα, τεχνίτης ὑπομονετικὸς, σπουδαστής, κριτικὸς».

Δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη ἡ σημασία πού ἀποδίνει ὁ Ποιητῆς στὴν ἀρτιμέλεια τῆς στιχουργικῆς. Ὁ καιρὸς του εἶναι γεμάτος προχειρότητα καὶ κάποιαν ἀσυνδοσία πρὸς τοὺς τεχνικοὺς κανόνες τῆς Ποιήσεως. Σήμερα, οἱ ἐλευθερίες πού ἔδωσε στὸν ἑαυτὸ τῆς ἡ Νεώτερη Ποίηση ἔχουν φέρει τὴ στιχουργία σὲ ἀληθινὴν ἀσυνδοσία. Ὁ ἐλεύθερος στίχος—τὸ εἶπα—ὅσο κι ἂν εἶν' ἐλεύθερος δὲ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ εἶναι καὶ ἀνυπάκουος σὲ κάποια, ἐσωτερικὴν ἔστω, πειθαρχία πού γίνεται καὶ ἡ *εἰδοποιὸς διαφορὰ* ἀνάμεσα στὸν πεζὸ καὶ στὸν ἔμμετρο λόγο. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ πεζοῦ λόγου στὴν ποίηση εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα σημάδια τοῦ νεώτερου καιροῦ. Εἶναι μιὰ συνέπεια, κι ὄχι ἀντικειμενικὴ ἐπιδίωξη, τῆς προσπάθειας νὰ δοθῆ περισσότερος χῶρος στὸν κυματισμὸ τοῦ ὀνείρου. Τὸ θέμα ὁμῶς τοῦτο, καθαρὰ αἰσθητικὸ, πού ἀφορᾷ κυρίως τοὺς προσανατολισμοὺς καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Νεώτερης Ποιήσεως, δὲν εἶναι σκοπὸς μου νὰ τὸ ἐρευνήσω τώρα, κι οὔτε νομίζω πῶς συνδέεται ἀμεσα μὲ τὸ θέμα μου. Μοῦ δίνει ὁμῶς τὴν εὐκαιρία νὰ ὑπενθυμίσω πῶς στὴν ἐποχὴ τοῦ Κωστῆ Παλαμά ἡ καλλιλογία τῆς πρόζας, πού ἀνταγωνιζόταν πολλὰ φορὲς τὴν ποίηση, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸν

Ποιητῆ νὰ διατυπώσῃ τὴν αἰσθητικὴ τούτη παρατήρηση πού μᾶς πείθει ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς καθαρῆς λεγόμενης ποίησης τὸ εἶχε ἀντιμετωπίσει ὁ Παλαμάς ἀπὸ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μᾶς, προτοῦ ἀκόμη δημιουργήσῃ τὴ δική της ἀτμόσφαιρα καὶ προτοῦ ἀκόμη διατυπωθοῦν οἱ αἰσθητικοὶ ἀφορισμοὶ τοῦ Μπρεμόν.

Γράφει πράγματι ὁ Παλαμάς, ἀφοῦ μιλῆσῃ γιὰ τὸ δυνάμωμα τοῦ πεζοῦ λόγοι «πού δέχεται στοὺς πλατειοὺς τοῦ κύκλου καὶ τὴν ποίηση νὰ ἀντιλαλήσῃ τὰ λόγια τῆς μὲ τὴν πολυφωνη τέχνη του»: «Ὁμῶς, ὅσο προοδεύει κι ὅσο ἀπλώνεται κι ὅσο πῶς καλότεχνος ἀποκατασταίνεται ὁ Πεζὸς Λόγος, τόσο καὶ *νετικιάτη* γίνεται ἡ Ποίηση λαγαρίζεται, ξεφορτώνεται ἀπὸ μέσα τῆς τὰ στοιχεῖα τὰ πῶς βαρεῖα, τ' ἀκάθαρτα τὰ δυσκολοχώνευτα μὲ τὸ φυσικὸ τῆς κἀπομένει καθάρια, λεπτεπίλεπτη, αὐτὴ σχεδόν, αἰθερόπλαστη, ὅπως διόλου ἀντίθετη μὲ τὸν πεζὸν λόγο, γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ τάχος πῶς εἶναι *κάτι ἄλλο* ἢ Ποίηση, πῶς χρειάζεται, πῶς ἂν ἴσως λείψῃ θὰ λείψῃ *κάτι* ποῦ ὁ πεζὸς λόγος δὲ μπορεῖ νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ». Βιάζεται ὁμῶς νὰ προστέσῃ: «Μὰ ἡ παρατήρησις τούτη ἀληθεύει κάθε φορὰ μονάχα πού ἡ Ποίηση φανερώνεται μὲ τὸ στίχο τῆς· κι ὄχι μὲ τὴν πρόζα... γιατί... «ἔξερουμε πῶς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς κι ὡς τώρα—καὶ τώρα πῶς πολὺ—ὅ,τι λέμε ποίημα δὲ φανερώνεται μονάχα στὸ στίχο».

Μ' ὄλον τοῦτο, εἴκοσι - εἰκοσιπέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, στὰ 1931, ὅταν στὴν Εὐρώπῃ ἡ Καθαρὴ Ποίηση θὰ προικισθῆ μὲ τὴ δική της αἰσθητικὴ καὶ θὰ θελήσῃ νὰ ξεχωρίσῃ μὲ ἀριστοκρατικὴν ἀκαταδεξιά ἀπὸ τὴν *ιστορία* τῆς ποιήσεως, παρ' ὅτι δὲν ἦταν παρὰ ὁ καρπὸς μιᾶς πολυχρονης τριβῆς τοῦ ὕλικου μὲ τὸ αὐτὸ στοιχεῖο, ὅπου τὸ ὕλικὸ στοιχεῖο ἦταν μοιραῖο νὰ θέλῃ τοῦτο τὴ φθορὰ του, ὁ Παλαμάς παίρνει στάση καθαρὰ ἀρνητικὴ. «Βλέπω—γράφει στὸν πρόλογο τῶν *Δεκατεσσάρων* του— «βλέπω συχνὰ νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὴν καθάρια, γιὰ τὴν ἀδόλη, ἄς τὴν ποῦμε Ποίηση, καθὼς θὰ λέγαμε γιὰ τὸ «ἀδόλο κρασί». Ἀνακάλυψη δὲν ἔγινε, γιατί ἡ ἰδέα εἶναι παλαιά, μόνο νέα κατεύθυνση τῆς δόθηκε ἀπὸ τὸν περίφημο μυστηριολάτρη Μπρεμόν πού μὲ ὄση μουσικὴ θέλησε νὰ μεστῶσῃ τὴν ποίηση, μὲ ἄλλη τόση γέμισε καὶ τὴν κριτικὴ. Κ' ἐμεῖς φιλοδοξοῦμε πάντα νὰ μὴν ἀφίνουμε—πολὺ σωστά—ἀχρησιμοποίητο ὅ,τι μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῆς γαλλικῆς κριτικῆς. ἔστω καὶ θολώνοντας τὰ νερά συχνά. Μ' ὄλο μου τὸ θαυμασμὸ πρὸς τὴν εὐλυγισίαν καὶ τὴ χάρη μὲ τὴν ὁποία σέρνει τὸ χορὸ τῶν ἰδεῶν ὁ πολὺς κριτικὸς, ὁμολογῶ πῶς ἀκόμα ἀχώνευτο μοῦ στέκεται τὸ πολὺκροτο δόγμα του. Θὰ μοῦ χρειάζονταν σελίδες γιὰ νὰ ἐξηγηθῶ. Περιορίζομαι νὰ σημειώσω: Δὲν ὑπάρχει Καθαρὴ Ποίηση. Ὑπάρχει μόνο ποίηση, ἀπλὰ

και στρογγυλά, χωρίς κανένα επίθετο που να της είναι πιο απαραίτητο. Καθαρή ή ακάθαρτη, χωρίς διακοσμητικό, ή και με κάθε λογής επίθετα που θα ταίριαζαν ά-ράδα άράδα στα πρωτεϊκά της μεταμορφώματα, υπάρχει μόνο η Ποίηση. Εκεί υπάρχει ανεξάλρετα και η καθαροσύνη. Και για τους ευχαριστούν οι μεταφορές θα μπορούσα να τελειώσω με μια ωραία, παρμένη μάλιστα κι από τον ίδιο τον Μπρεμόν, φράση: η Ποίηση είναι ο Κάλιμπαν, παράπλευρα στον "Αριελ, έκστατικό».

Θά ήθελα κ' εγώ να μην έκταθω στο σημείο του που δίνει άφορμή σε τόσες άλλες σκέψεις και σε τόσες παρατηρήσεις για την πορεία του νεώτερου λυρισμού. Θά ήμπορούσα όμως να κλείσω το κεφάλαιο του με μιά απόλυτη άποδοχή της γνώμης του Παλαμά. Καθαρή Ποίηση άληθινά δεν υπάρχει! Υπάρχει μόνο Ποίηση. Και το ουσιώδες είναι τότε ποίηση υπάρχει και τότε δεν υπάρχει...

**

Η σύντομη τούτη όμιλία θά ήταν και μ' όλη τη συνοπτικότητά της λειψή, αν δεν έγινε κάποιος λόγος για την επίδραση της μούσας του Παλαμά στη νεώτερη ποίηση. Βιάζομαι να σημειώσω ότι δεν έννοώ την πρό του πρώτου πολέμου ποίηση. Εκείνη έτράφη από τους καρπούς του παλαμικού δέντρου και οι συνοδίτες του Ποιητή, και η πρώτη ύστερ' απ' αυτόν γενιά, υπήρξαν συνεχιστές και άμεσοι γόννοι. Το κλίμα του ήταν και δικό τους κλίμα μ' όλη την άποσταση που έχωριζε κάποτε τις επιδόσεις των συνεχιστών από τα έπιτεύγματα του πατέρα. Όσοσο ή άποσταση πάντα μικραίνει, κάποτε καταπληκτικά, όταν τα θέματα του ποιητικού χειρισμού συγγένευαν. Τοúτο αν μαρτυρεί κάτι, μαρτυρεί άπλως την κυρίαρχη επίδραση της ποιητικής φυσιογνωμίας του Παλαμά που ύψωνόταν σε πρότυπο και σε υπόδειγμα. Οι διαφυγές από τον ποιητικό κανόνα που είχε στηρίξει ή παλαμική τέχνη ήσαν ελάχιστες. Ξεχώριζε βέβαια πάντα το τρυφερό έπτανησιακό σονέττο, όχι τόσο ως τεχνική όσο ως άισθημα που εξέτεινε την παράδοση του Ιταλικού ρομαντισμού με την ιδιότυπη Ιωνική άβρότητα, κρατούσε άναντίρρητα την ξεχωριστή περιοχή του ό Καβάφης και στο ήλιόγερμα του Παλαμά ξεπήδησε ό πύραυλος του Σικελιανού που έδωσε στην όμαλη θερμοκρασία της προπολεμικής ποιήσεως τον πυρετικό τόνο μιάς όργιαστικής μυστικολατρίας. Ο Σικελιανός ξεκινούσε από τη φύτρα του ελληνικού πανθειστικού ιδεώδους και προσπαθούσε ν' άνιχνεύσει τις ύπόγειες ρίζες της έθνικής παράδοσης, έρμηνεύοντας την όμαδική ψυχή της φυλής του με τα σύμβολα που υπήρξαν κατά καιρούς τα όρόσημα της άθέατης πορείας της στους δρόμους της ελληνικής μοίρας.

Αν έπρεπε να σταματήσω, έστω και για ένα σύντομο σταθμό, στην ποιητική έκδηλωση της πρώτης παλαμικής γενιάς και αν προχωρούσα και στη δεύτερη θά είχα ίσως να σημειώσω άρκετές ιδιοτυπίες και πολλές ένδιαφέρουσες προσωπικές καταβολές. Όσοσο, αν έπρόκειτο να εξετάσουμε την ποίηση των δυό πρώτων δεκαετιών του Εικοστού μας αιώνα από μακρινή χρονική σκοπιά — και τουτο θαρρώ πως πρέπει να γίνεται στις γενικευτικές έκτιμήσεις — δύσκολα θά ξεχώριζαμε τις ιδιομορφίες και του καθενός τη νότα στην ποιητική συναυλία της πρώτης εικοσαετίας.

Μά σήμερα — καθώς τό θέμα της όμιλίας αυτής ύποδηλώνει — ό λόγος είναι για την εποχή μας και η εποχή ή δική μας δεν μπορεί να πηγαινει τόσο πίσω όταν τό μέγα διάφραγμα που χωρίζει τό σήμερα από τό χτές είναι τόσο πυκνό και τόσο άδιαφανές. Την έπιβίωση του Παλαμά και του κινήματος της παλαμικής μούσας θά τη συναντήσουμε σε πολλούς poetas minores που συνεχίζουν την ποιητική παράδοση, άκόμη ως τα χρόνια τα σημερινά. Κ' η έπιβίωση αυτή μας φαίνεται όσαρκη και φτωχή. Όμως η έντύπωσή μας είναι άπατηλή. Και είναι άπατηλή γιατί μας έχει τόσο έπιβληθή τό ύφος της παλαμικής ποιήσεως, ή τεχνική της, ή φόρμα της, που θαρρούμε πως ό,τι ξεφεύγει από τα έξωτερικά τουτα γνωρίσματα είναι διαφορετικό σε βαθύτερη ούσία και σε ύφή. Και μ' όλον τουτο θά μπορούσα, με κείμενα και με δείγματα πολλά από την πιο νεωτερική μας ποίηση, να στηρίξω τη γνώμη μου πως ό Παλαμάς, ή ψυχή του Παλαμά, άνιχνεύονται και βεβαιώνονται πολλές φορές με δύναμη και ένάργεια που μας έπιτρέπουν να μιλήσουμε για συνεχιστές. Αλλά τουτο θά χρειαζόταν κάποιαν άνεση χρόνου που τώρα δεν υπάρχει και κάποιον άκόμη μόχθο που δεν τον άποστέργει ό όμιλητής, τον άναβάλλει όμως για μιά άλλην εύκαιρία αν ήθελε ποτέ δοθί. Και οι εύκαιρίες άσφαλώς δεν πρόκειται να λείψουν. Η ποίηση του Παλαμά θά προκαλεί πάντοτε την έρευνα, τη μελέτη και πιο πολύ κι από την έρευνα κι από τη μελέτη, την άγάπη.

**

Και τώρα θάθελα κάποιον έπίλογο. Ας έπιτρέψουν οι σημερινόι άκροατές μου που ίσως άνάμεσά τους να βρίσκονται και μερικοί που μου έκαναν την τιμή να με άκούν στα πικρά χρόνια της δουλείας, όταν σε κάποιες κλειστές συγκεντρώσεις εξέτάζαμε μαζί την πορεία των ελληνικών γραμμάτων κι άτσαλώναμε την πίστη μας με τούτη την περήφανη κραυγή του Ποιητή:

Μάθε· ή προκοπή δεν είναι για τους δούλους
κι όσο θένε οι δούλοι, άφέντη άς έχουν...
μάθε· ή προκοπή για τους έλεύθερους,
για μας!...

ας μου επιτρέψουν οι άκροατές της άχρω-
μης αυτής όμιλίας, να ξαναζήσω τη στιγμή
κάποιου λιτού μνημόσυνου που βάραινε
περισσότερο από το λόγο ή συγκίνηση. Τη
στιγμήν αυτή μου τη ζωντανεύει τούτη έδω
ή βιαστική σελίδα που βρέθηκε ανάμεσα
στά χαρτιά της έποχής εκείνης:

«Ο θάνατος μάς άρπαξε τον άνθρωπο,
τον ποιητή, τον μαχητή. Τόν Κωστή Παλαμά.
Μάς πήρε από ανάμεσά μας όχι την ποίηση,
την εμπνευση, τον θαυμάσιο στίχο. Αυτό, ή
παλαμική κληρονομιά, είναι κληρονομιά μας
άναφαίρετη, έθνική προίκα άτίμητη, ζωή
και παλμός και σφρίγος και φωνή και άρ-
μονία, άσβυστα και άκατάλυτα. Αυτό είναι
ή χαρά μας, ή παντοτεινή για το λαό του
τόπου του χαρά, το πλούτος του κ' ή δόξα
του. Είναι, για ν' άπηχήσουμε κάποιο στίχο
του Ποιητή, «τίμια φυλαχτά, στολίδια
άταίριαστα που πλάθουν αιώνια έναν κό-
σμο...». Ο θάνατος μάς πήρε μόνο τον άν-
θρωπο, άφου γερατειά σεβάσμια και πο-
λυώδυνα μάς τόν στερήσαν από τη στρα-
τευόμενη πνευματική ζωή, είναι τώρα πολλά
χρόνια. Χρέος μας δέν είναι να κλάψουμε

τόν Ποιητή. Αυτός θα ζήση μαζί μας, όπως
θα ζει μ' εκείνους που θάρθουν ύστερ' από
μάς, άσυντρόφιαστος άπ' όσους τόν συν-
τρόφεψαν στη φθαρτή ζωή γιατί ήπια από
τό κύπελλο της άθανασίας. Είναι ο πολί-
της της χώρας που δέν πεθαίνει.

Κ' ήτανε και μία χώρα σε μία ραχιά άπλωμένη.
Ρώτησα: "Έδω πεθαίνει;— Κι άκουσα. Δέν πεθαίνει!
Νά ή τρισμακαρισμένη! Κ' οι άνθρωποι, νά, θεοί.

Χαρά, χαρά στη χώρα! Έδω του ήλιου ή άχτίδα
πεθαμένου δέ φέγγει. Τήν έκαμα πατρίδα
τή ψυχοσώστρα χώρα, τη χαρολυτρωμένη,
και τό τραγούδι μου ήταν: Πεθαίνει;—Δέν πεθαίνει!

Κι ο ποιητής που έφυγε Σκιά από τον
κόσμο τούτο για να ύψωθι Σύμβολο Ζωής,
είχε τό ώραίο προνόμιο, μόνος ίσως άπ' ό-
σους του κάνουν τώρα συντροφιά στον σιω-
πηλό περίβολο του Θανάτου, να ταφή με
την ώραίαν έξαρση ενός όλόκληρου κόσμου
που ένοιωθε βαθειά στην ψυχή του πως δέν
συνώδευε την έκφορά Νεκρού, αλλά του
Ποιητή που όπου κι αν πήγαινε θα εύρισκε
ούρανό παντού κι όλούθε ήλιου άχτίνα γιατί τό
πνέμα και στο χώμα λάμπει...

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

Τ Α Ξ Ι Δ Ι

Γη από χορτάρι άγριο ίσαμε τη θαλασσινή παρουσία
κορφή χιονισμένη μοναξιά με τό άστρο άκοίμητο λυχνοσιάτη
θα σκεπάσω με τό πανωφόρι μου τη χαμηλή σου στέγη πολιτεία
να μην κρυώνεις τώρα που πέρασε βοριάς πάνω σου ή φωνή μου
που τα χαμόγελα του ήλιου σου χάθηκαν πίσω άπ' τα καμένα δάση.

Είκοσιπέντε χρόνια ποτίστηκαν οι πόθοι μου με σοροκάδα
έρειπια τα χέρια μου δένονται πίσω στον αυχένα
αφήστε με να κοιμηθώ αυτή την άγρια νύχτα πάνω στα καλάμια
θα ξυπνήσω με τό πρώτο φιλί της μέρας στα χείλια μου
άγάπη τρυφερή τό σύννεφο θα διπλώσω αύριο στα πόδια μου.

Όσοόσο πρέπει να περιμένω αδέρφια
τη φωνή μου που ταξιδεύει μακρυνά κι άργει πίσω νάρθει
τη φωνή μου που τρέχει στα λασποδρομία και πολεμάει τους ίσκιους
αύριο γυρίζοντας πειροκέρασο θα μου χαρίσει την έντύπωση
ή φωνή μου που έφυγε χιτες καλπάζοντας στις πεδιάδες με τό ποταμίσιο όνομα.

Απόψε δυό άστραπές φώτισαν τό δρόμο άπ' τό άλικο γέλιο της
άνοιξε γαρύφαλλο άσπρο ή έσπέρα στα βήματα του γυρισμού της
θαλασσινή καμπάνα άκούω τη φωνή μου μεσοπέλαγα να χτυπά
απόψε στον άγέρα φωτιά κυματίζοντας τό μαντήλι της έρχεται
ή φωνή μου πειροχελίδονο ραμφίζει στο χώμα δυό σπόρους έλπίδα.

ΧΡ. Ν. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ